

KRIMINĀLTIESĪBU APAKŠNOZARE

EITANĀZIJAS ĢENĒZE VALSTS UN TIESĪBU EVOLŪCIJĀ

*Dr. iur. Armens Gabrieljans,
Baltijas Starptautiskās akadēmijas docents, Latvija*

Ievads

Mūsdienu zinātnes evolūcijai šobrīd ir raksturīgs intereses pieaugums par eitanāzijas fenomenu, kas kļuvis par iedzīvotāju aktuālu sabiedriski tiesiskās apziņas problēmu. Līdz ar to, ka indivīda dzīvība atzīta par mūsdienu civilizācijas un zinātniski tiesiskā progresa jomā gūto panākumu galveno vērtību, eitanāzijas problēma guvusi kvalitatīvi citādu nozīmi.

Cilvēka dzīvības vērtīguma fundamentālais raksturs attiecībā uz visām tiesiskajām un tikumiskajām vērtībām iekļauj vispārcilvēcisko globālo problēmu rangā arī citas sabiedriski tiesiskās problēmas (piemēram, nāvessodu, abortu, cilvēku klonēšanas jautājumus), kas kaut kādā veidā skar tiesības uz dzīvību. Katrs vēstures laikmets paredz tai savu redzējumu un risinājumu. Mūsdienās tā tiek īpaši aktualizēta kā neviennozīmīga un visai sarežģīta problēma.

XX gadsimta beigās sabiedrība saskārās ar principiāli jaunām problēmām, kas radās, strauji attīstoties zinātnei un sabiedrībai, savukārt cilvēki nebija morāli, ētiski un tiesiski gatavi tās risināt. Pagājušā gadsimta 70. gados ASV izveidojās jauna filozofija, kas centās atrast un pamatot uz visu mūsu planētas dzīvības fenomenu attiecināmus morālos standartus. Runa ir par „tiesībām uz nāvi” un eitanāziju, dzīves kritērijiem un „vieglu nāvi”.

Eitanāzijas ģenēze valsts un tiesību teorijas attīstības vēsturē nav iespējama, ja netiek aplūkoti politiski-tiesiskās domas viedokļi par nāvi, slepkavību un pašnāvību vēsturiskajā kontekstā. Valsts un tiesību vēsturē nāve tiek uzskatīta par konkrētu tiesisko apstākli ar valsts un atsevišķu personu tiesībām rīkoties ar savu dzīvību un ar katra cilvēka tiesībām lemt savu likteni. Šajā kontekstā tiek aplūkota arī eitanāzija – slepkavība aiz

līdzjūtības, par kuru paredzētas reālas tiesiskās sekas.

Valsts un tiesību vēsturē attieksmi pret eitanāzijas fenomenu var iedalīt četros pamata periodos, kuri sakrīt ar cilvēces vēstures globālajiem etapiem: senie laiki, viduslaiki, jaunie un jaunākie laiki.

Eitanāzija kā sabiedrības problēma ir radusies jau seno laiku periodā. Seno laiku politiski tiesiskajās teorijās eitanāzija tika uzskatīta par labumu, bet atsevišķos gadījumos par neizbēgamību. No Sokrāta laikiem dzīvības un nāves problēma kļūst par galveno filozofijas tēmu. Bet dilemma „dzīvība – nāve” tiek aplūkota kā cilvēces dialektiskā pretruna.

Filozofiskā doma izskata dzīvības un nāves jēdzienus kā cilvēces esamības dabiskus fenomenus. Jāatzīmē, ka Sokrāts un Platons, kā arī stoīki par likumīgu uzskatīja smagi slimo un novājināto cilvēku nonāvēšanu pat bez viņu piekrišanas. Platons savā darbā «La República» pauda domu, ka „medicīna ir domāta, lai rūpētos par tiem, kuriem ir vesela miesa un gars; nav jāliek šķēršļus fiziski vājo nāvei, bet tie, kam nekrietns gars, paši sevi pazudinās”¹.

Viņu skatījumā cilvēks sava vājuma dēļ kļūst par nastu citiem cilvēkiem un padarīt sev galu ir viņa morālais pienākums. Pieskaroties eitanāzijas problēmas pirmsākumiem, vietā būtu atcerēties Hipokrāta zvērestu, kas liedza ārstiem slepkavot. Hipokrāta zvēresta pamatā ir morālās atbildības sajūta par savām darbībām un cieņa pret cilvēka dzīvību, kas vienlaikus kalpoja arī par zināmu drošības garantiju pacientam. Zvērestā, starp citu, tika atzīmēts: „Nevienam, kas to lūgs, es nedošu nāvējošas vielas, nedz arī došu padomu, kā īstenot šādu nodomu. (..) Es neatkāpšos no šķīstības un svētbijības nedz savā dzīvē, nedz veicot sava amata pienākumus”².

Zvērests liedza palīdzību mirstošiem pacientiem, kuri lūdza palīdzēt nomirt.

Tādējādi eitanāzijas liegums nošķīra Hipokrāta skolas pārstāvjus no vairuma Senās Grieķijas ārstu, kuri uzskatīja par pieņemamu ļaut saviem pacientiem nomirt, vai pat slepkavību aiz līdzjūtības, uzskatot, ka dzīvei ir dabiskas robežas, aiz kurām būtu neprātīgi to paildzināt. Savukārt Pitagora skolas piekritēji, īpaši Platona māceklis Aristotelis, bija smagi slimo cilvēku nonāvēšanas pretinieki.

Aristotelis uzskatīja, ka „pašnāvība ir noziegums pret valsti, jo tikai valstij ir tiesības rīkoties ar saviem pilsoņiem”³. Slepkavība Aristotelim bija pieņemama, ja tas skāra valsts intereses. Attiecībā uz pašnāvību likumību Aristotelim bija kategoriska noliedzoša pozīcija valsts interešu dēļ. Viņš baidījās, ka pašnāvību legalizācijas gadījumā valsts var zaudēt svarīgu kapitālu, proti, karadienestam derīgus pilsoņus. Aristotelis rakstīja: „Tas, kurš sevi nonāvē, zinot, ka rīkojas pret likumu, rīkojas netaisnīgi. Tas, kurš nogalina pats sevi, izdara noziegumu, tamdēļ viņam ir liegtas pilsoniskās tiesības uz cienīgu apbedīšanu, jo viņš iznīcina valstij piederošo dzīvību”⁴.

Neraugoties uz Hipokrāta zvērestu, antīkā sabiedrība tomēr neuzskatīja pašnāvību par noziegumu, kas apdraud sabiedrības iekārtas pamatus. Vēsturē ir piemēri, kad valsts liedzot brīvprātīgu aiziešanu no dzīves, vienlaikus nostiprina normas, kas noteiktajos gadījumos atbrīvo no atbildības.

Piemēram, Senās Grieķijas valstsvīri tikai dažos gadījumos atzina pilsoņu tiesības šķirties no dzīves. Bieži pašnāvības atļauja tika dota notiesātajiem noziedzniekiem. Vispārzināmais vēsturiskais piemērs ir Sokrāta notiesāšana, kuram bija atļauts iedzert velnartka indi un tādējādi brīvprātīgi aiziet no dzīves, neapkaunojot sevi ar nāves sodu. Atēnās un citās pilsētās tika uzglabāts īpašs indes krājums tiem, kuri vēlējās aiziet no dzīves un savu nodomu varēja pamatot areopāga priekšā.

Sengrieķu filozofs Plūtarhs min piemēru no Spartas, kuras iedzīvotāji, lai uzlabotu spartiešu dzimtu, nometa no klintīm vājus, slimus zīdaiņus, kā arī visādi veicināja to personu pašnāvību, kurām bija vairāk nekā 60 gadu. Spartai bija vajadzīgi karavīri un arāji, un Plūtarhs „Salīdzinotajos dzīves aprakstos” stāsta, ka saskaņā ar 885. gadā p.m.ē. proklamētajiem Likurga liku-

miem, „tēvs rādīja jaundzimušo cilts vecākajiem un, ja zīdains bija vājš, viņu meta no klints aizā”⁵.

Tāpat jau tolaik valsts atzina gan cilvēka tiesības uz dzīvību, gan tiesības rīkoties ar savu dzīvību, gan tiesības uz nāvi, taču tas attiecās tikai uz pilntiesīgiem pilsoņiem, jo vergiem brīvība nebija paredzēta.

Senās Romas vēsturē ir arī daudz piemēru par apzinātu rīcību ar savu dzīvību. Pazīstamais Senās Romas filozofs Seneka, kuram imperators Nerons piesprieda pašnāvības izdarīšanu, pārgriezta sev apakšstilbu vēnas un vēnas zem ceļiem, paguva pēc tam mierīgi un rāmi nodiktēt rakstītājiem dažas no savām filozofiskajām domām. Viņš neļāva nevienam citam rīkoties ar viņa paša dzīvību. Vēlāk Romā, īpaši pēc impērijas izveidošanas, likuma bardzība attiecībā uz *mors voluntaria* (labprātīga nāve – *lat. val.*) pastiprinājās.

Imperatora Adriana (117. – 138. g.m.ē.) kodeksā bija noteikts, ka leģionāram par pašnāvības mēģinājumu draud nāves sods: „Ja kareivis mēģinās sevi nonāvēt, bet nemācēs, tad viņš zaudēs galvu”. Tam sekoja raksturīga atruna: „(..) tajā gadījumā, ja tikai tam par iemeslu nebija neciešamas bēdas, slimība, sēras vai cits līdzīgs iemesls”. Tālāk tika atrunāti citi vainu mīkstināšanas motīvi: „nogurums no dzīves, vājprātība vai kauns”⁶. Pat ņemot vērā, ka pašnāvniekiem, kuri netiek iekļauti minētajās kategorijās, bija paredzēts *capite plectatur* (nāves sods – *lat. val.*), Adriana laikos prētorskā tiesību attieksme pret pašnāvniekiem bija humānāka nekā Eiropas XIX gadsimta normatīvie akti, jo atzina pašnāvību attaisnojošu apstākļu esību.

Klasiskajā romiešu tiesību krājumā – „*Justiniana Digestos*” (VI gs.) tiek nosodīta tikai pašnāvība bez iemesla. Jo „tas, kurš nežēlo sevi, nežēlos arī citus”. „Nav jāapglabā tie, kuri pakārušies vai citādi sevi nonāvējuši nevis neciešamās dzīves, bet savas ļaunas gribas dēļ”⁷, – norādīts likumā. „Neciešama dzīve” ir vēl liberālāks jēdziens nekā Adriana traktējums. Taisnību sakot, atvieglājumi kareivjiem Justiniāna kodifikācijā tika atcelti, smaguma ziņā pašnāvības mēģinājums tika pielīdzināts dezertēšanai.

Atsevišķu kultūru vēsturiskā pieredze liecina, ka, dažkārt, vājas veselības dēļ dzīvot nespējīgu cilvēku slepkavība bija ne tikai pieļaujama, bet arī visādi tika atbalstīta sabiedrībā. Japānā sirmgalvjus „ar to piekrišanu” nesa Svētajā kalnā un atstāja tur sagaidīt nāvi, šādā veidā atbrīvojot sa-

biedrību un ģimeni no to aprūpes nastas. Vēsture pazīst arī gotu „Senču klinti”, no kuras lejā metās slimi, nevarīgi sirmgalvji. Par Spānijas ķeltiem, kuri nicināja vecumdienas, ir zināms, ka, tikko ķelts bija sasniedzis vecumu, kas sekoja pilnam fiziskam plaukumam, viņš beidza savu dzīvi ar pašnāvību. Paražas, kas noteica vecam, slimam cilvēkam izdarīt pašnāvību, gadījumos, kad tas netika darīts, atņēma šiem cilvēkiem cieņu un apglabāšanu ar pagodinājumu u.c. Šī, pēc pirmā acu uzmetiena šķietami „brīvā” darbība īstenībā bija ļoti stingri reglamentēta pagānu sabiedrībā.

Viduslaikos kristietības reliģijas ietekmē sabiedrība nonāca pie negatīvās attieksmes pret eitanāzijas ideju.

Līdz ar kristietības ieviešanu attieksme pret labprātīgo nāvi sāka pārdzīvot būtiskas izmaiņas, kas izpaudās baznīcas neiecietībā un nosodījumā, kā arī atzīšanās par nelikumīgu vispārējo civiltiesisko normu krājumos. Jāatzīmē, ka tiesību vēsturē attieksme pret eitanāziju pieļāva vairākus traktējumus. Divu interešu (privāto un publisko) sadursme jautājumā par tiesību uz dzīvību nodrošināšanu pamudināja teorētiķus padziļināt cietušā piekrišanas nozīmes krimināltiesiskā institūta izpēti. Vēl senajā Romā, ja cietušais piekrita kaitējuma nodarīšanai, kaitētājs netika pakļauts sodam publiskajā kārtībā.

Ar Ulpiāna formulēto atzinumu (*Volentia non fit injuria* – netiek uzskatīts, ka personai nodarīts juridiskais kaitējums, ja tā piekritusi kaitīgas darbības veikšanai) un tā izmantošanu romiešu tiesībās var uzskatīt par krimināltiesiskā institūta „cietušā piekrišana” rašanās sākumu.

Lūzums sabiedrības attieksmē pret labprātīgu aiziešanu no dzīves iestājās reliģisku faktoru ietekmē. Ar kristietības ieviešanu pašnāvība un slepkavība pēc cietušā lūguma ieguva īpaši nosodāmu darbību raksturu. Kristietības teoloģija sniedz teorētisku pamatu tam, ka cilvēka dzīvība, kā arī viss pārējais ir Dieva rokās un tāpēc, neraugoties uz iemesliem, pašnāvība vai citas līdzīgas darbības kļūst par vislielāko grēku. Svētais Augustīns apgalvoja, ka „tikai Dievs var dāvināt glābiņu cilvēkam, bet pašnāvība, pat ja tā izdarīta ticības vārdā, ir grēks un maldīšanās”⁸.

Galīgo apsūdzību XIII gadsimtā „Teoloģiju summā” formulēja Akvīnas Toms, kurš pasludināja pašnāvību par trīskāršu grēku, proti, pret Dievu, kurš dāvā dzīvību; pret sabiedrības likumiem; pret cilvēka dabu – pašsaglabāšanās

instinktu, kas piemīt katrai dzīvai būtnei⁹.

Saskaņā ar baznīcas kanoniem pašnāvība nav bailu pārvarēšana nāves priekšā, bet gan otrādi – hipnotiskā pakļaušanās tai. Senatnē uzskatīja, ka kristietis ir tas, „kurš nebaidās no nāves”, jo zina: cilvēka dzīvības cena ir visa Jēzus dzīve un nāve. Un tāpēc pašnāvība nav tikai atteikšanās no Dieva dotās dzīves, bet pēc būtības Krusta un Jēzus augšāmcelšanās noraidīšana. Pakāpeniski kristietība arvien negatīvāk attiecās pret pašnāvību un pasludināja to par pilnīgi aizliegtu. Ņemot vērā šo pozīciju, likumdevējs noteica bargus sodus par pašnāvībām. Sākot ar XIII gadsimtu, Anglijā pašnāvība tika uzskatīta par „smagu paša slepkavību” (*self-murder*)¹⁰, tāpēc jebkāda pašnāvniekam sniegta palīdzība tika uzskatīta par līdzdalību smagā slepkavībā.

Cilvēka dzīvība – paša cilvēka izvēle. Šī ideja attīstās Jaunajos laikos, kad notiek atbrīvošanās no reliģiskajām dogmām un veidojas jauns priekšstats par cilvēka dabu. T. Hobbs apgalvo, ka cilvēks ir vientuļš. „Viņš nav sabiedrības atvasinājums, bet pats ir vērtība”¹¹.

Kas attiecas uz cilvēka tiesībām brīvi rīkoties ar savu dzīvību, tad Jaunā laika filozofi pirmoreiz sāka runāt par personas dabisko tiesību koncepciju.

M. Montēns, D. Hjūms, A. Šopenhauers, F. Bēkons, T. Hobss – visi viņi cīnījās par ideju, ka tiesības uz nāvi ir tikpat dabiskas kā uz dzīvību.

Pirmais pašnāvnieku aizstāvis bija M. Montēns. Savos „Eksperimentos” viņš ņirgājās par cilvēkiem, kuri nolēmuši šķirties no dzīves, bet kuriem pietrūcis drosmes novest to līdz galam.

M. Montēns attaisnoja „cēlas pašnāvības” un apbrīvoja antīkās sievietes, kuras ziedoja savas dzīvības pienākuma un mīlestības vārdā. Vispār viņš neaicināja uz pašnāvībām, atstājot cilvēkam iespēju pašam lemt. Montēns norādīja: „Mēs skatāmies uz nāvi, nabadzību un ciešanām kā uz lielākajiem ienaidniekiem. Taču visi zina, ka tā pati nāve, ko vieni sauc par briesmīgāko no visām visbriesmīgākajām lietām, citiem ir vienīgais glābiņš no dzīves raizēm, augstākais labums, brīvības avots, pilna un galīga atbrīvošanās no visām bēdām. Un tajā pašā laikā vieni bailēs un drebešanā gaida tās tuvošanos, bet citi redz tajā vairāk prieka nekā dzīvošanā”¹².

Skotu filozofs un vēsturnieks Deivids Hjūms viennozīmīgi pieļāva pašnāvību, attaisnojot to ar dzīves apstākļiem, kas veicina šo soli. Viņš

neuzskatīja pašnāvību par iejaukšanos Providences lietās. D. Hjūms apgalvoja, ka „cilvēks, kas šķiras no dzīvības, nenodara sabiedrībai nekādu ļaunumu, viņš tikai pārstāj darīt labus darbus un, ja tas arī ir pārkāpums, tad pieder pie tādiem, ko var piedot. Esmu pārliecināts, ka neviens un nekad neatsakās no dzīvības, kamēr to ir vērts saglabāt. Jo mūsu dabiskās bailes nāves priekšā ir tik lielas, ka nenozīmīgiem iemesliem nekad nebūs pa spēkam samierināt mūs ar to”¹³.

Tomēr tikai krietni vēlāk žēlsirdīgas nāves princips tika galīgi noformulēts un loģiski pamatots. Par tā autoru kļuva Frānsiss Bēkons, cilvēks, kurš mūsdienu medicīnā ieviesa lielu skaitu ideju, daļu no kurām sabiedrība pieņēma, bet daļa izraisīja strīdus. Un tieši F. Bēkons formulēja eitanāzijas jēdzienu tā klasiskajā izpratnē, tādā veidā, kādā to izmanto mūsdienu doktrinālajos avotos. Jāatzīmē, ka Bēkona sniegtais eitanāzijas skaidrojums ir ļoti plašs un, galvenais, tajā netiek apspriests jautājums par eitanāzijas piemērošanu pēc pacienta gribas. F. Bēkona izpratnē eitanāzija ir viegla, nesāpīga, pat laimīga nāve. F. Bēkona idejas burtiska iztulkošana ļauj secināt, ka eitanāziju var veikt pēc ārsta lēmuma, kad tas nonāk pie secinājuma, ka slimība ir neārstējama un citādi novērst ciešanas nav iespējams. Tieši šī pieeja ir uzskatāma par pirmatnējo iemeslu sabiedrības negatīvajai attieksmei pret eitanāziju.

F. Bēkons uzskatīja, ka ārstiem būtu jāpieliek visas pūles, lai nedziedināmi slimam cilvēkam atvieglotu aiziešanu no dzīves. No tiesību teorijas viedokļa eitanāzija, tās klasiskajā izpratnē, ko izstrādāja F. Bēkons, mūsdienu, satur divas atšķirīgas rīcības:

- 1) eitanāzija pēc ārsta iniciatīvas;
- 2) eitanāzija pēc slimnieka iniciatīvas¹⁴.

Juridiskajā skatījumā eitanāzija pēc ārsta iniciatīvas ir slepkavība ar žēlsirdības motīvu. Žēlsirdība un vēlēšanās atvieglot ciešanas labākajā gadījumā varētu būt mīkstinošs apstāklis.

Vēlāk jautājums par nāves nozīmi un jēgu kļuva par centrālo Šopenhauera filozofijā. Viņš savas personīgās filozofijas konstrukcijā formulēja domu, ka dzīvei nav nekādas jēgas, bet no nāves nav glābiņa, nonāca pie secinājuma: ”Vienīgais cēlais mērķis ir patīkams un nesāpīgs gals, kas nav no slimībām, ne miršana agonijā, bet gan nesāpīga nāve, bez ciņas par dzīvību, bez gārdzieniņiem, bez agonijas, pat bez „bāluma”. Tā arī ir eitanāzija”¹⁵.

XIX gadsimta laikā F. Bēkona sauklis ārstiem par obligāto palīdzību mirstošajiem kļuva par ētisku normu. Taču līdz pat XIX gadsimta beigām līdzīgi uzskati neizraisīja plašas diskusijas sabiedrībā. XX gadsimta sākumā, ieejot Jaunākajos laikos, Vācijā jurists K. Bindings un psihiatrs A. Hohe piedāvāja, bet vēlāk arī panāca, lai tiktu oficiāli atzīts no F. Bēkona teorijas atšķirīgs eitanāzijas traktējums.

K. Bindinga un A. Hohes zinātniskā darba „Nepilnvērtīgu dzīvību iznīcināšanas tiesības, to robežas un formas” jēga izriet no tā nosaukuma, bet kā arguments tādu tiesību eksistēšanai tiek minēta cilvēka, kurš vēlas šķirties no dzīvības, piekrišana. Par eitanāziju viņi piedāvāja saukt „nepilnvērtīgu cilvēku” iznīcināšanu, nonāvējot jaundzimušos ar „nepareizu attīstību”, garīgi slimus, tuberkulozes slimniekus vai slimniekus ar ļaundabīgiem jaunveidojumiem, invalīdus un gados vecus cilvēkus”¹⁶.

Vēlāk „nepilnvērtīgu cilvēku” jēdziens tika piemērots arī „rasu nepilnvērtīgajiem”, attaisnojot romu, ebreju, slāvu, politisko oponentu, koncentrācijas nometņu strādāt nespējīgo gūstekņu iznīcināšanu. Tieši tāda eitanāzijas interpretācija guva atzinumu un izplatījās nacistiskajā Vācijā.

K. Bindings norādīja, ka neārstējamo vai smagā slimības formā esošo garīgi slimo cilvēku nonāvēšana ir nepieciešama arī tāpēc, ka viņu dzīve ir „mūžīgs skrējieni zem špicrūtenām (pātagām), jo viņi vienmēr ir izsmieklu objekts”. Saskaņā ar K. Bindinga teoriju nonāvēšanas akts ir pieļaujams attiecībā uz trim cilvēku grupām:

- 1) cilvēki, kuri pakļauti neizbēgamai bojāejai to slimības vai ievainojumu dēļ, kuriem ir neatlaidīga vēlēšanās atbrīvoties no ciešanām un kuri kaut kādā veidā šo vēlmi izteikuši;
- 2) nedziedināmie garīgi slimie neatkarīgi no tā, vai tādi tie ir kopš dzimšanas vai pēc kādas slimības;
- 3) garīgi veselas personas, kuras kādas nelaimes rezultātā iegrimušas bezsamaņas stāvoklī un ir pakļautas nožēlojamai eksistencei.

K. Bindinga teorija nozīmē, ka nebūt nav jābūt nepanesamām sāpēm, lai vēlētos nāvi, bet arī bezcerīgs stāvoklis, kas nav sāpju pavadīts, pelnījis tādu pašu likteni. Neilgi pēc K. Bindinga un A. Hohes darba rodas E. Manna monogrāfija „Cilvēces glābšana no posta”.

E. Manna izvirza teoriju, saskaņā ar kuru „tiesības uz dzīvību ir pilnvērtīgiem, veselīem,

augstas pakāpes dzīvotspējīgiem cilvēkiem, un tāpēc, lai nebūtu mazvērtīgo dzīvību, jāapstiprina iespēja to nonāvēšanai, tādējādi selekcionējot cilvēkus”¹⁷. E. Manna koncepcijas pamatprincipi:

1) garīgi slimo nesāpīga iznīcināšana, t.i., cilvēku, kuri zaudējuši pašnoteikšanās spēju, iegrimuši neārstējamā psihiskajā slimībā, kuri ir nasta gan sev, gan apkārtējiem;

2) palīdzības sniegšana visiem nāves nolemtajiem pirmsnāves mokās;

3) palīdzības sniegšana visiem, kuri noguruši dzīvot un kuri vēlas atbrīvoties no neciešamām garīgām vai fiziskām ciešanām un labprātīgi šķirties no dzīves;

4) nesāpīga nepilnvērtīgo jaundzimušo nonāvēšana vai tādu mazo bērnu nonāvēšana, kuri piedzimuši ar neārstējamām slimībām.

Darbā minēto problēmu cietusirdīgas risināšanas propaganda pamudināja Vācijas valstsvīrus uz to praktisku realizāciju. Viss tika uzsākts ļoti humāni un dažiem pat ļoti vilinoši, kā, piemēram, neārstējami slimo āriešu privilēģija, kuri vēlas bez ciešanām aiziet no dzīves. Minētās problēmas teorētiskais pamatojums pieder vācu ārstam Klingeram, kurš apgalvoja, ka: „valstij nav izdevīgi ārstēt nedziedināmus slimniekus, tāpēc tie jāpakļauj eitanāzijai, ātrai nesāpīgai nāvei”¹⁸. Šīs programmas īstenošanai tika izstrādāta speciāla slimo atlasē metode, ar kuru nodarbojās speciālas organizācijas. 1933. gada 14. jūlija dekrētā „Par nācīgas veselības aizsardzību” bija iekļauta „Eitanāzijas programma”¹⁹, kuras sastāvā bija trīs paragrāfi: nedziedināmi slimo nonāvēšana; tiešā iznīcināšana ar īpašas apiešanās palīdzību un masu sterilizācijas izmēģinājumi.

1939. gadā Hitlers parakstīja slepenu rīkojumu, saskaņā ar kuru eitanāzijai bija jāpakļauj visas dzīvību formas, kas nav dzīves cienīgas (*lebensunwerten Leben*): deformēti jaundzimušie, vājprātīgie, sirmgalvj, nedziedināmie sifilitiķi, u. c., pat slimojošie ar Gentingtona horeju. Tajā pašā 1939. gadā bija nodibināts resors „T - 4” (no ielas nosaukuma, kur tas atradās, – *Tiergarten, 4*), kuram pakļāvās visas psihiatriskās slimnīcas un garīgi slimo patversmes Vācijā.

Hitlers izdeva slepenu rīkojumu par „neārstējamo slimnieku” nonāvēšanu, kas attiecās ne tikai uz vairākām invalīdu, hronisko slimnieku un garīgi nepilnvērtīgo kategorijām, to varēja brīvi piemērot pret nacistu režīma politiskajiem

oponentiem²⁰.

1941. gada augustā „Eitanāzijas programmas” upuru skaits sasniedza 70 tūkstošus cilvēku²¹.

1947. gadā Nirnbergas Starptautiskais kara tribunāls kvalificēja šīs darbības kā noziegumus pret cilvēci. Spriedums nacistu mediķu lietā kļuva par pamatu gan „Nirnbergas kodeksam”, kurā noteikti obligāti ētiskie un juridiskie klīnisko eksperimentu nosacījumi²², gan 1949. gadā pieņemtajam „Starptautiskajam medicīnas ētikas kodeksam”, kurā ārstiem tika noteikts pienākums „saglabāt cilvēku dzīvības” un tieši noraidīta eitanāzija²³.

Pēc Nirnbergas tribunāla atzinuma „T - 4” programmas ietvaros nogalināto cilvēku skaits bija aptuveni 275 000.

Kā redzams no iepriekš minētajiem piemēriem, pasaules sabiedrība nosodīja XX gadsimta eitanāzijas ideju, taču XX gadsimta otrajā pusē un XXI gadsimta sākumā tā atkal pieņēmas spēkā.

1958. gadā Oksfordas Universitātes tiesību zinātņu profesors Glenvills Villjamss (*Glanville Williams*) publicēja pētījumu „Dzīvības svētums un krimināltiesības”, kurā pirmoreiz tika piedāvāts izmantot labprātīgu eitanāziju noteiktai pacientu kategorijai²⁴.

Par nākamo eitanāzijas nostiprināšanas posmu var uzskatīt „*Living Will*” izveidošanu ASV 1967. gadā, kad tika taisīts pirmais „testaments, kas bija jāizpilda testatora dzīves laikā” (dzīvības testaments)²⁵.

Minētajā dokumentā bija iekļauts cilvēka rīkojums par iespēju atslēgt dzīvību uzturošu aparāturu gadījumā, ja kādu iemeslu (traumas, slimības u. c.) dēļ viņš nebūs spējīgs izteikt savu gribu. Faktiski šis dokuments ir rīkojums par pasīvās eitanāzijas īstenošanas iespēju.

Liela nozīme ir eitanāzijas fenomena tiesiskajam regulējumam. Vēstures gaitā jautājums par eitanāzijas iekļaušanas tiesiskumu sabiedrības praksē tika apspriests ne vienu reizi vien. Eitanāzijas problēmas apspriešanas pamatā ir tiesības uz dzīvību un attiecīgi – tiesības uz nāvi. Valsts vienmēr centās kaut kādā veidā regulēt cilvēka attiecības ar nāvi. Ilgu laiku eitanāzija bija aizliegta visās valstīs.

1968. gadā Hārvarda Universitātes Medicīnas fakultātes speciālisti pirmoreiz formulēja jēdzienu „smadzeņu nāve”²⁶.

1969. gadā Ņujorkā Pasaules Medicīnas aso-

ciācija izskatīja jautājumu par eitanāziju un nosodīja to kā „ne pie kādiem apstākļiem nepieļaujamu”²⁷.

Mūsdienās vairākās valstīs pacienta smadzeņu nāve ir pamats dzīvību uzturošas aparātūras atslēgšanai. Par nākamo eitanāzijas tiesiskuma nostiprināšanas posmu ir kļuvusi gribas autonomijas principa atzīšana, kas ir viens no eitanāzijas pamatprincipiem. 1973. gadā Amerikas Slimnīcu asociācijas (*American Hospital Association*) kongress publicēja paziņojumu „Pacientu tiesību likumprojekts” (*Patient Bill of Rights*), kurā tika prezumētas slimnieka tiesības atteikties no viņa dzīvību uzturošām procedūrām, t.i., tiesības uz pasīvās eitanāzijas veikšanu.

Paziņojumā bija teikts, ka „slepkavība aiz līdzjūtības” vai „cilvēka dzīvības tiša pārtraukšana, ko izdara cits cilvēks” tiek uzskatīta par morāli attaisnojamu, ja pacients vai viņa tuvākie radnieki apsprieduši ar ārstu un nolēmuši neuzsākt vai pārtraukt izmantot miesas dzīvības paildzināšanas „ekstraordinārus” līdzekļus, ja ir nenoliedzams apliecinājums, ka bioloģiskā nāve ir jau tuvu²⁸.

1975. gadā Nīderlandē, valstī, kas kļuva par pionieri eitanāzijas legalizācijā, pirmoreiz atklāti tika publicētas rekomendācijas par nesāpīgu aiziešanu no dzīves. Vēlāk Lisabonā (1981. gada 2. oktobrī) Pasaules Medicīnas asociācija Slimnieka tiesību deklarācijā atzina tiesības uz cienīgu nāvi (p. «e»), respektīvi, slimniekam ir tiesības atteikties no ārstēšanas (p. «c»)²⁹.

Eitanāzijas problēmas svarīgums lika Pasaules Medicīnas asociācijai 1983. gadā Itālijas asamblejā pieņemt dokumentu par ārstēšanas izbeigšanu pēdējā slimības stadijā. Saskaņā ar Venēcijas deklarācijas par nedziedināmiem slimniekiem 2. pantu „ārsts var atvieglot neārstējama slimnieka ciešanas, atturoties no viņa ārstēšanas ar pacienta vai viņa tuvāko radnieku piekrišanu, ja pats pacients nevar izteikt savu gribu. Atturēšanās no ārstēšanas neatbrīvo ārstu no pienākuma palīdzēt mirstošajam cilvēkam un dot viņam medikamentus, lai atvieglotu slimības noslēdzošo fāzi”³⁰.

No šī principa nav atkāpes pat gadījumos, ja slimība ir neārstējama vai ja vērojams kropļīgums.

Problēmas aktualitāte kļuva tik liela, ka pat baznīca, tradicionālā tiesību uz nāvi pretiniece, nevarēja palikt malā no eitanāzijas problēmas.

1980. gadā Romas pāvests Jānis Pāvils II pub-

licēja “Deklarāciju par eitanāziju”, kura atļāva veikt sāpju mazināšanu mirstošajiem slimniekiem pat tad, ja tā kā netieša blakusiedarbība varēja novest pie dzīvības saīsinājuma (dubultais efekts), kaut gan sāpēm dzīves beigās varēja būt īpaša nozīme – tas simbolizē Jēzus Kristus ciešanas uz krusta.

1995. gadā savā darbā «*Evangelium Vitae*»³¹, kas vēlāk tika izdots saīsinātā variantā «*Catechismus Catholicae Ecclesiae*»³², viņš pauda baznīcas oficiālo viedokli par eitanāziju. Neraugoties uz to, ka var pārtraukt ārstēšanu, neilgi pirms savas nāves Romas pāvests Jānis Pāvils II izteicās pret mākslīgās ēdināšanas pārtraukšanu pacientiem, kuriem ir smags veģetatīvais stāvoklis, – šis aspekts vienmēr bijis pretrunīgs³³.

Katoļiem vienmēr bija liegta „slepkavība aiz žēlsirdības”, taču bija atļauts izmantot jebkādu līdzekļus cīņā ar sāpēm un atļauts atteikties no dzīves paildzināšanas ekstraordināriem līdzekļiem. Pirmoreiz kopš tā laika tika runāts par to, ka baznīca atzīst pasīvo eitanāziju.

1987. gada oktobrī Madrides asamblejā tika pieņemta Deklarācija par eitanāziju, kurā teikts, ka „eitanāzija ir tišs pacienta dzīvības pārtraukšanas akts, pat ja tas veikts pēc paša pacienta vai viņa tuvu radnieku lūguma, ir neētisks. Tas neatbrīvo ārstu no pacienta gribas ievērošanas, lai dabīgas miršanas procesi ietu savu gaitu slimības noslēdzošajā stadijā”³⁴.

Par eitanāzijas legalizācijas pēdējā posma sākumu, autoraprāt, var uzskatīt 1992. gadu, kad Nīderlandē eitanāzija kļuva par dzīves beigu likumīgu ceļu (tiesa, tikai atbrīvojot no kriminālatbildības ārstu, kurš paveica eitanāziju).

Laikā no 1996. līdz 1998. gadam eitanāzijas likumība bija noteikta Austrālijas Ziemeļu teritorijā. Tā ir legalizēta arī dažās ASV pavalstīs. Likums, kas ļauj sniegt medicīnisko palīdzību pašnāvības veikšanā slimniekiem terminālajā (beigu) stadijā, bija pieņemts 1994. gadā Oregonas pavalstī, 1999. gadā (ar vairākiem ierobežojumiem) Teksasas pavalstī un 2008. gadā Vašingtonas un Montanas pavalstīs.

23 ASV pavalstīs likumīgs spēks ir dokumentam „dzīvības testaments”, kurā cilvēks pats nosaka palīdzības apjomu, ko vēlas saņemt iespējamā bezcerīgā stāvoklī. Pēc ASV speciālistu viedokļa, šo dokumentu drīzumā atzīs visās pavalstīs³⁵. ASV zinātnieki uzskata: ja pacients cieš un nav cerību viņu izārstēt, tad žēlsirdība pieprasa at-

balstīt brīvprātīgu aktīvo eitanāziju³⁶.

XXI gadsimta sākumā vairākās valstīs (Nīderlandē, Beļģijā un Luksemburgā) tika pieņemti likumi, kas legalizēja kā aktīvās, tā arī pasīvās eitanāzijas formas. Bet dažās valstīs, piemēram, Francijā, Šveicē, Zviedrijā, Spānijā, Dānijā, Japānā u. c., likumdošanas līmenī atļauta tikai pasīvā eitanāzija.

Šo laika sprīdi var uzskatīt par lūzuma momentu, jo, vienu reizi saņemot likumīgu nostiprināšanu, eitanāzija (šīs parādības pietiekamā aktualizācijas pakāpē) agri vai vēl pāries „likumā-atļaujā,” kas piešķirs tai likuma spēku, vienlaikus nosakot apstākļus, saskaņā ar kuriem parādība var sevi attīstīt.

Tādējādi jāatzīmē, ka šī ir viena no sarežģītākajām apziņas kategorijām. Ja agrāk cilvēks varēja paredzēt un izskaitļot pieņemamu labuma un ļaunuma bilanci, tad tagad, pateicoties zinātniski tehniskajam progresam, cilvēka darbības seku sfēra mainījās, un pienāca laiks veidot kvalitatīvi jaunus imperatīvus.

Ņemot vērā cilvēka dzīves līmeni, mūsdienu medicīnas sasniegumi ir nonākuši acīmredzamās pretrunās ar tradicionālajiem tikumības un li-

kumības pilāriem.

Diemžēl prakse liecina par to, ka vairāki bāzes principi ne vienmēr ir īstenojami, tajā pašā laikā prasība tos ievērot izriet no personas un valsts attiecību dabas un ir obligāts nosacījums politiskajam, tiesiskajam un sociālajam progresam. Un šajā nozīmē efektīvai cīņai pret nāvi jābūt prioritārajam sabiedrības un valsts virzienam.

Secinājumi:

Eitanāzijas kā sociāli tiesiskā fenomena rašanās un attīstības vēsturē ir vērojami četri posmi. Pirmajā iekļautas seno laiku politiski tiesiskās mācības, kad eitanāzija noteiktajos gadījumos tika uzskatīta par labumu un neizbēgamību.

Otrais posms noteikts ar viduslaiku politiski tiesisko mācību, kurā valdība kristiešu reliģijas uzskati, kas noveda sabiedrību pie negatīvas attieksmes pret eitanāzijas idejām.

Trešais un ceturtais posms apvieno jauno un jaunāko laiku periodu un ir saistīti ar pieaugošu domu plurālismu attiecībā uz eitanāziju, jaunas argumentācijas rašanos tās legalizācijas labā.

Atsauces

- ¹ Plato: *The Republic*. Translated from the Greek by Benjamin Jowett. Republished. Forgotten Books. 2008. P. 302.
- ² Steven H. Miles. *The Hippocratic Oath and the Ethics of Medicine*. Oxford University Press, 2005. P. 154.
- ³ *The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation, Vol.2 (Bollingen Series LXXI-2)* by Aristotle and Jonathan Barnes. 1984. P. 268.
- ⁴ Aristotle *The Nicomachean Ethics of Aristotle*. Kessinger Publishing, LLC, 2008. P. 265.
- ⁵ Matthew Dillon, Lynda. *Garland Ancient Greece: Social and Historical Documents from Archaic Times to the Death of Socrates*. Routledge, 1999. P. 485.
- ⁶ Jules Michelet *History of the Roman republic* D. Appleton & Company, 1847 Kessinger Publishing, LLC, 2008. P. 165.
- ⁷ *The Digest Of Justinian*. Translated by Charles Henrey Monro, M. A. (Vol I) Cambridge at the university press, London. 1904. P. 265.
- ⁸ Saint Augustin. Louis Bertrand. Publishing Kessinger, 2004. P. 84.
- ⁹ *Summa Theologica, Vol. 4 (Part III, First Section)* by St. Thomas Aquinas. Publisher: Cosimo Classics. 2007. P. 251.
- ¹⁰ Enciklopedija «Białych Plam». Radom. 2001. P. 313.
- ¹¹ Thomas Hobbes: skepticism, individuality, and chastened politics. Richard E. Flathman. Rowman-Littlefield. 2002. P. 125.
- ¹² Hartle A. Michel de Montaigne: accidental philosopher. Cambridge University Press, 2003. P. 269.
- ¹³ Hume D. *A Dissertation on the Passions, The Natural History of Religion (The Clarendon Edition of the Works of David Hume)* Oxford University Press, USA. 2009. P. 56.

- ¹⁴ Bacon F. Advancement of Learning. Originally published in 1605. Series editor Stephen Jay Gould Publisher: Modern Library New York 2001. P. 102.
- ¹⁵ Schopenhauer A. The Essays of Arthur Schopenhauer: the Wisdom of Life. Publisher: Hard Press 2006. P. 36.
- ¹⁶ Binding K, Hoche A. Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens, ihr Mass und ihre Form. University of Michigan Library. (German Edition), 1920. S. 35.
- ¹⁷ Mann E. Die Erloesung der Menschheit vom Elend. Weimar, 1922. S. 53.
- ¹⁸ Weinauer W. Sterbehilfe in der Praxis – praktische Sterbehilfe // Wien. med. Wech, 1986, H. 14. N 136,S. 351—353.
- ¹⁹ Euthanasia and the right to die: a comparative view. Jennifer M. Scherer, Rita James Simon. Publishers: Rowman & Littlefield, USA. 1999. P. 96.
- ²⁰ Hohendorf G. Die Opfer der nationalsozialistischen “Euthanasie-Aktion T4 “Erste Ergebnisse eines Projektes zur Erschliessung von Krankenakten getöteter Patienten im Bundesarchiv Berlin [Victims of Nazi euthanasia, the so-called T4 action. First results of a project at the German Federal Archives to disclose records of killed patients] / G. Hohendorf, M. Rotzoll, P. Richter, W. Eckart, C. Mündt // Nervenarzt. - 2002. - 73(11). - P. 1065 - 1074.
- ²¹ Burleigh, M., Death and Deliverance: Euthanasia in Germany c.1900–1945, Cambridge: Cambridge University Press. 1994. P. 98.
- ²² Nazi Euthanasia, «World War II in Europe» Boston: The History Place, 1996. P. 46.
- ²³ Code of Medical Ethics of the American Medical Association: Council on Ethical and Judicial Affairs, Current Opinions with Annotations, 2006-2007. University School of Medicine, Southern Illinois University School of Law. American Medical Association, 2006. P. 86.
- ²⁴ Williams G. The Sanctity of Life and Criminal Law. Publishers: Knopf. 1974. P. 46.
- ²⁵ Nancy R. Hooyman, H. Asuman Kiyak. Social gerontology: a multidisciplinary perspective. Library of Congress Cataloging – in Publication Data. 2008. P. 78.
- ²⁶ The Definition of Death: Contemporary Controversies Stuart. J. Youngner, Robert M. Arnold, Renie Schapiro. J. H. University Press, 2002. P. 149.
- ²⁷ Van Hooff A.J. Ancient euthanasia: ‘good death’ and the doctor in the graeco-Roman world // Soc. Sci. Med. - 2004. - Vol. 58(5). - P. 975.
- ²⁸ Giesen D. International medical malpractice law: a comparative law study of civil liability arising from medical care Martinus Nijhoff Publishers 1988. P. 733.
- ²⁹ Alfredsson G., Tomaševski K. A therminatic guide to documents on health and human right. Publishers Kluver Law international. 1988. P. 564.
- ³⁰ Greene B. Understanding medical law. Publishers, Cavendish. 2005. P. 157.
- ³¹ Pope John Paul II (1995) Evangelium Vitae, 25 March. http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae_en.html
- ³² Pope John Paul II Catechismus Catholicae Ecclesiae Sections 2278 and 2279, Libreria Editrice Vaticana. 1997.
- ³³ Shannon TA (2006) Nutrition and hydration: an analysis of the recent Papal statement in the light of the Roman Catholic bioethical tradition. Christ Bioeth 12:29-41.
- ³⁴ Herring J. Medical Law Publishers, Pearson Education, 2009. P. 59.
- ³⁵ Andersen C Walker H. Piere P.M. Mille C.M. Living wills do mercies and physicians have them? //Amer J. Nurs. 1986. V. 86. N 3.P. 271—275.
- ³⁶ Miller Ph.J. Death with dignity and t h e right to die: Sometimes doctors have to hasten death // Op. cil. P. 81—85.

Abstract

The aim of this article is to analyze the epistemological study of euthanasia, as well as provides the general description of euthanasia in the historical development of the country and legislation.

Euthanasia being a socio-legal phenomenon has very ancient historical roots. However, euthanasia has been highlighted as a scientific research object only at the end of the nineteenth century; thus, euthanasia has been classified as an independent scientific approach. In the history of state and law attitude towards euthanasia phenomenon can be divided into four main periods which coincide with global stages in history of mankind. Each of these stages had specific traditions concerning the issue of this kind of ending one's life.

Аннотация

Цель статьи – представить анализ гносеологических и нормативно-правовых основ эвтаназии, а также исторический очерк развития идей об эвтаназии в аспекте учений о праве и государстве.

Эвтаназия как социально-правовой феномен имеет глубокие исторические корни. Однако только к концу XIX века эвтаназию выделили в качестве объекта научного исследования, оформив тем самым учение об эвтаназии в самостоятельное научное направление. В развитии идей эвтаназии в истории учений о праве и государстве автор выделяет четыре этапа, для каждого из которых характерны свои традиции в вопросе об отношении к такому способу ухода из жизни.